

18. Абдурахмонов И.Х. (2022) Суғурта соҳасида янги рақобат кўринишлари: назарий асос ва иқтисодий таҳлил. “Moliya va bank ishi” илмий журнал. №2, 145-150 б.

19. Абдурахмонов И.Х. (2022) Суғурта соҳасида рақамли технологияларни қўллаш истиқболлари. “Moliya va bank ishi” илмий журнал. №1, 95-99 б.

20. Абдурахмонов И.Х. (2020) Суғурта соҳасида маркетингнинг янги технологияларини қўллаш истиқболлари. “Халқаро молия ва ҳисоб” илмий журнали. №4, 1-10 б.

INVESTITSIYA HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH MUAMMOLARI

Muzrapova Shahnoza

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

“Moliya va statistika” kafedrasi o‘qituvchisi

Bugungi kunda biznesni muvaffaqiyatli yuritish uchun qulay sharoitlar yaratilgan. Aslida, har qanday biznesni ma’lum mablag‘larni investitsiya qilish va investitsiyalar qandaydir daromad keltirishini kutish jarayoni deb hisoblash mumkin. Bunday operatsiyalar yuqori moliyaviy natijalarga erishish istiqbollari bilan birgalikda korporativ munosabatlarni o‘rnatish imkoniyatini beradi. Kompaniya mavjud pul mablag‘larini ko‘chmas mulkka investitsiya qilganda, bunday investitsiyalar o‘ziga xos aktiv turi - investitsiya mulki sifatida tasniflanadi.

Investitsion mulk - bu korxonaning biznes faoliyatida foydalanishi yoki oddiy biznes jarayonida sotish uchun kutilmaydigan ko‘chmas mulkka investitsiya. U moliyaviy ijara (lizing) shartnomasi bo‘yicha mulkdor yoki lizing oluvchining ixtiyorida bo‘lgan, ijara to‘lovlarini olish uchun foydalaniladigan, mulk qiymatini oshirishdan olinadigan daromadlar, lekin ijaraga olinmagan yer uchastkalari, binolar yoki binolarning qismlarini o‘z ichiga oladi. [1].

Qayta tasniflash bilan bog‘liq masalalar bir-biri bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, ular tasniflash bilan birga ko‘rib chiqiladi, investitsiya mulkini tasarruf etishni hisobga olish tamoyillari asosiy vositalarga nisbatan qo‘llaniladigan prinsiplardan sezilarli darajada farq qilmaydi, lekin birinchi navbatda, biz investitsiya mulkini umuman hisobga olish nuqtai nazaridan buxgalteriya hisobi milliy standartlarini (bundan buyon matnda BHMS deb yuritiladi) Xalqaro moliyaviy hisobot standartlari (keyingi o‘rinlarda MHXS) bilan uyg'unlashtirish jarayoniga xos bo‘lgan muammolarni ko‘rib chiqamiz.

Investitsion mulkni hisobga olish va hisobot berishga yondashuvlarni tartibga soluvchi asosiy standart 40-MHXS “Investitsiya Mulki” bo‘lib, mavjud MHXSni takomillashtirish loyihasi doirasida o‘zgartirilgan. Standartning yangi versiyasi 2005 yil 1-yanvardan kuchga kirdi. Agar tashkilot ushbu sanadan oldin standartning o‘zgartirilgan qoidalarini qabul qilishga qaror qilsa, moliyaviy hisobotga izohlar ushbu standartning ilgari qabul qilinganligini aks ettirishi va o‘zgartirilgan moddalarning oldingi tahririga muvofiq qanday hisobga olinishini ochib berishi kerak. 2009 yil 1-yanvardan boshlab 40-MHXS ga ham o‘zgartirishlar kiritildi [4].

40-MHXS ning yangi tahriri operatsion lizing shartlari bo'yicha olingan mulkni investitsiya mulkiga kiritish bo'yicha aniq qoidani belgilaydi. Agar investitsiya mulkini belgilashga qo'yiladigan barcha talablar bajarilgan bo'lsa va lizingga olingan aktivlar adolatli qiymati bo'yicha tan olinsa u investitsiya mulki sifatida tasniflanishi mumkin

Har bir ijaraga olingan mulk alohida hisobga olinishi va tasniflanishi kerak. Bundan tashqari, operatsion lizing bo'yicha olingan va investitsiya mulki sifatida tasniflangan mulk ob'ektlari adolatli qiymat bo'yicha hisobga olinganligi sababli, barcha boshqa investitsiya mulk ob'ektlari ham adolatli qiymat bo'yicha baholanishi lozim [8].

Alohida obyektlar, masalan, binolar, qisman ijara yoki kapital daromadlari uchun, qisman esa tovarlar yoki xizmatlarni ishlab chiqarish va sotishdan daromad olish uchun ishlatilishi mumkin va turli xil buxgalteriya toifalari sifatida harakat qilishi mumkin. Agar xizmatlar qiymati yoki boshqa daromadlar umumiy daromadning nisbatan kichik qismini tashkil etsa, u holda mulk investitsiya mulki sifatida tasniflanadi.

1-jadval

Investitsiya qiymatiga kiritilishi kerak bo'lgan obyektlarga misol. Investitsion mulk, asosiy vositalar va tovar-moddiy zaxiralar o'rtasidagi farq

Investitsion mulk (IAS) 40-MHXS	Boshqa standartlarga muvofiq hisobga olingan aktivlar
Yerlar	
Narx ko'tarilishidan foyda olish uchun uzoq muddat ushlab turilgan yerlar	Keyinchalik qayta sotish uchun sotib olingan yerlar ((IAS) 2-MHXS "Tovar-moddiy zaxiralar")
Keyingi maqsadi hozircha aniqlanmagan yerlar	Oddiy ishlab chiqarish jarayonida yoki ma'muriy maqsadlarda foydalaniladigan yerlar (16-MHXS Asosiy vositalar)
	Moliyaviy lizing shartnomasi ((IAS) 17-MHXS lizing) bo'yicha boshqa tashkilotga berilgan er.
Binolar	
Kompaniyaga tegishli (yoki moliyaviy ijaraga olingan) va uchinchi shaxsga operatsion ijaraga berilgan binolar. Hozirda foydalanilmayotgan, lekin bir yoki bir nechta operatsion lizing asosida ijaraga berilishi mo'ljallangan binolar	Faqat yaqin kelajakda qayta sotish uchun sotib olingan binolar ((IAS) 2-MHXS inventarlari)
	Uchinchi tomon bilan tuzilgan shartnoma asosida qurilayotgan yoki rekonstruksiya qilinayotgan binolar ((IAS) 11-MHXS shartnomalari)
	Egasi tomonidan ishlab chiqarish faoliyati yoki ma'muriy maqsadlarda foydalaniladigan binolar ((IAS) 16-sonli asosiy vositalar)
	Qurilayotgan binolar, keyingi maqsadidan qat'i nazar ((IAS) MHXS-16 "Asosiy vositalar")
	Moliyaviy ijara (IAS) 17 IASga muvofiq boshqa tashkilotga o'tkazilgan binolar

Binoni qismlarga bo'lib baholash mumkin bo'lgan va shunga mos ravishda investitsiya qiymati yoki egasi egallagan mulk bilan bog'liq binoning qiymati alohida hisobga olinganda eng yaxshi variant hisoblanadi [2].

Ko'chmas mulkni quyidagicha tasniflash mumkin:

- asosiy vositalar 16-BHMS "Asosiy vositalar" bo'yicha hisobga olinadi;
- ko'chmas mulk savdosi bilan shug'ullanadigan kompaniyalar uchun oddiy tovar-moddiy zaxiralar 2-MHXS "Tovar-moddiy zaxiralar" bo'yicha hisobga olinadi;
- uzoq muddatli passiv investitsiyalar, agar kompaniya o'zining vaqtincha bo'sh mablag'larini ularning qiymati oshishi yoki ularni kimgadir ijaraga berish mumkinligi umidida qo'ymoqchi bo'lsa.

40-MHXS "Investitsiya mulki" ga muvofiq investitsiya mulki sifatida tan olinmaydigan aktivlarga misollar:

- odatdagi faoliyat jarayonida sotish uchun mo'ljallangan yoki bunday sotish maqsadida qurilish yoki rekonstruksiya qilish jarayonida bo'lgan mulk (2-MHXS "Tovar-moddiy zaxiralar"), masalan, faqat qisqa muddatda keying sotish yoki ta'mirlash va qayta sotish uchun sotib olingan ko'chmas mulk;
- uchinchi shaxslar nomidan qurilayotgan yoki rekonstruksiya qilinayotgan ko'chmas mulk ("Qurilish shartnomalari" 11-MHXS);
- egasi egallab turgan ko'chmas mulk (16-MHXS), shu jumladan (boshqa narsalar qatorida) egasi egallab turgan ko'chmas mulk sifatida doimiy foydalanish uchun mo'ljallangan ko'chmas mulk;
- kelajakda rekonstruksiya qilish va keyinchalik egasi egallab turgan ko'chmas mulk sifatida foydalanish uchun mo'ljallangan ko'chmas mulk;
- korxonada xodimlari egallab turgan ko'chmas mulk (xodimlar ijara xaqini to'lashidan qat'iy nazar), shuningdek mulkdorlar tomonidan tasarruf etish uchun mo'ljallangan ko'chmas mulk;
- egasi tomonidan egallab olingan mulk (16-MHXS), shu jumladan (ular bilan cheklanmagan holda) egasi egallab turgan mulk sifatida doimiy foydalanish uchun saqlanadigan mol-mulk;
- ko'chmas mulkka investitsiya sifatida kelajakda foydalanish uchun qurilayotgan yoki ta'mirlanayotgan mulk.
- qurilish yoki rekonstruksiya tugatilgunga qadar 16-IFRS bunday mulkka nisbatan qo'llaniladi, shundan so'ng mulk investitsiya mulkiga aylanadi va ushbu standart amal qiladi. Biroq, 40-MHXS kelajakda investitsiya mulki sifatida foydalanish uchun ta'mirlanayotgan mavjud investitsiya mulkiga nisbatan qo'llaniladi;
- moliyaviy lizing shartnomasi bo'yicha boshqa korxonaga ijaraga berilgan ko'chmas mulk.

Agar bitta mulkning bir qismini alohida sotish yoki ijaraga berish mumkin bo'lmasa, bunday mulk, agar mulkning o'z ehtiyojlari uchun (ishlab chiqarish jarayonida, tovarlar va xizmatlar ko'rsatish jarayonida yoki ma'muriy maqsadlarda) foydalanilgan qismi bo'lsa, investitsiya mulki deb tan olinishi mumkin [5].

Ba'zan ijara kompaniyalari ijarachilarga mulkdan foydalanish bilan bog'liq ma'lum yordamchi xizmatlarni taqdim etadi. Agar xizmatlar butun shartnomaning kichik qismini tashkil qilsa, bunday mulk investitsiya mulki hisoblanishi mumkin. Agar taqdim etilayotgan xizmatlar bitimning muhim qismini tashkil etsa, unda bu holda egasi egallagan ko'chmas mulk (16-MHXS Asosiy vositalar) hisoblanadi. Agar kompaniya asosiy yoki sho'ba korxonaga ijaraga berilgan mulkka egalik qilsa, uni konsolidatsiyalangan moliyaviy hisobotda investitsiya mulki sifatida tasniflash mumkin emas, chunki u guruhga ijaraga berilmagan. Biroq, uning alohida moliyaviy hisobotlarida mulk egasi, agar u 40-MHXS da belgilangan ta'rifga javob bersa, uni investitsiya mulki sifatida hisobga oladi [5].

Mulkni qayta tasniflash (obyektni investitsiya mulki toifasiga o'tkazish yoki uni ushbu toifadan chiqarib tashlash) faqat undan foydalanish usuli o'zgargan taqdirda amalga oshiriladi. Obyektlarni qayta tasniflash bilan bog'liq tipik vaziyatlarni ko'rib chiqamiz (2-jadval).

2-jadval

Mulkni qayta tasniflash

Operatsiya mazmuni	Mulkning dastlabki holati	Mulkning keyingi holati
Egasi mulkni egallashni boshladi	Investitsion mulk	Asosiy vositalar (egasi egallagan mulk)
Egasi mulkni egallab turgan davr tugadi	Asosiy vositalar (egasi egallagan mulk)	Investitsion mulk
Uni sotish uchun mulkni yaxshilash boshlandi	Investitsion mulk	Zaxiralar
Mulkni qurish yoki modernizatsiya qilish bosqichi yakunlandi	Mulk qurilmoqda va (yoki) modernizatsiya qilinmoqda (16-MHXS)	Investitsion mulk
Ilgari sotish uchun mo'ljallangan aktiv uchinchi shaxsga operatsion lizingga o'tkazildi	Zaxiralar	Investitsion mulk

Tashkilot mulkni investitsiya mulkidan inventarizatsiyaga faqat undan foydalanish usuli o'zgargan taqdirdagina qayta tasniflashiga e'tibor qaratish lozim [3].

40-MHXS investitsiya mulkini identifikatsiyalashda moliyaviy mutaxassisning professional fikriga tayanish kerakligini ko'rsatadi, u investitsiya mulkini farqlash mezonlarini, investitsiya mulkini hisobga olish siyosatini, shuningdek uning metodologiyasini ishlab chiqishi va batafsil yoritilishi kerak [8].

Yuqoridagilardan xulosa qilib, milliy buxgalteriya tizimi uchun ko'chmas mulkka investitsiyalarni hisobga olishning yangi yondashuvlarini, shuningdek ushbu obyektlarni baholash quyidagi usullarini ko'rsatamiz:

MHXS va BHMS bo'yicha investitsiya mulkini hisobga olishning asosiy farqlarini aniqlash; investitsiya mulki obyektlarini tasniflashga eng adekvat yondashuvni asoslash;

buxgalteriya hisobi uchun investitsiya mulkini adolatli qiymatida baholash usulining afzalliklari va kamchiliklarini aniqlash; investitsiya mulkini qayta baholash natijalari bo'yicha investitsiya mulki to'g'risida hisobot berishning eng maqbul usulini aniqlash; investitsiya mulkini adolatli qiymatda baholash uchun daromadlarni baholash usullaridan foydalanish imkoniyatini aniqlash; investitsiya mulkini adolatli qiymat bo'yicha daromad usulidan foydalangan holda baholashda tavakkalchilikni hisobga olishning optimal modeli taklifini berish lozim bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. 40-MHXS "Investitsion mulk"
1. Ганин Б.Г. Гармонизация ПБУ и МСФО в части оценки инвестиционной собственности // Вестник БУПК. Белгород. 2016. № 4.
2. Ганин Б.Г. Сравнение международных и российских стандартов учета инвестиционной собственности // сборник материалов по итогам Междунар. науч.-практич. конф. «Татуровские чтения». М., 2015.
3. Финансовый учет / Кеулимжаев К.К. [и др.] Алма-Ата, 2013. С. 25.
4. Палий В.Ф. Международные стандарты учета и финансовой отчетности: учебник. 3-е изд., испр. и доп. М.: ИНФРА-М. 512 с.
5. Тулешова Г.К. Финансовый учет в соответствии с международными стандартами (часть 1, 2) // Законодательство и экономика. Алма-Ата. 2013. № 4. С. 40.
6. Кузьменко В.В. Применение метода инжинирингового контроллинга в управлении инновационными проектами // Вестник Иркутского государственного технического университета. 2013. № 6 (77). С. 190–198.
7. <https://cyberleninka.ru/article/n/aksionerlik-jamiyatlarida-investitsion-mulk-hisobini-takomillashtirish/viewer>
8. https://oriens.uz/media/journalarticles/121_Axmadaliyeva_Zebo_Abduxalimovna_801-811.pdf

O'ZBEKISTON BANK TIZIMINING MOLIYAVIY BARQARORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Abdusamatov Mamaysup

*Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti
Moliya va statistika kafedrasi o'qituvchisi*

Ma'lumki, mamlakatimiz iqtisodiyotining buguni va ertasi qanday bo'lishi ko'p jihatdan moliya-bank tizimini isloh qilish jarayonida ularning barqarorligini ta'minlash, tadbirkorlik faoliyatini keng ko'lamda rivojlantirish, qo'shimcha investitsiyalarni jalb qilish, moliyaviy muassasalar faoliyatini xalqaro standartlarga muvofiq yanada takomillashtirish, ko'rsatilayotgan moliyaviy xizmatlar hajmini kengaytirish, iqtisodiy tarmoqlarda raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda eng asosiysi, aholining ishonchini oshirish yuzasidan erishilayotgan natijalarga bog'liqdir.

Hozirgi davrda iqtisodiyotni liberallashtirish va innovatsion texnologiyalarni qo'llab-quvvatlash, tijorat banklari faoliyatini rivojlantirish hamda moliyaviy